

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.9.9>

Volume 5/2 Fall

2021 p. 153-172

BULGAR MİTOLOJİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

A STUDY OF BULGARIAN MYTHOLOGY

Sadık Hacı*

ORCID ID: 0000-0003-2872-8151

ÖZ

İnsanoğlu, zamanın başlangıcından bu yana bazı olguların arkasında anlam ve neden aramaktadır. Anlaşılması mümkün olmayan şeyler insanın hayal gücü tarafından farklı sembol ve araçlarla ifade edilmektedir. İnsanoğlunun doğası gereği bilgisizlikten kaynaklanan boşluklar, insan kurgulu hikâyeler, peri masalları, söylenceleri yaratmıştır. Söylenceler; bir şeyi oluşturma, değiştirme, yok etme kapasitesinin ve yaratıcılığın ne kadar uzağa ulaşabileceğinin kanıtıdır. Sözlü kültür yoluyla yayılarak, her biri büyük öneme sahip birçok söylence ve folklor türünün biçimlenmesi neticesinde mitoloji oluşur. Bu söylenceler daha sonra kültürleri, gelenekleri, dinleri ve bazı ülkelerin, bölgelerin kimliğini etkiler. Hepimiz Yunan, Roma, Hint, İran ve Türk mitolojisi gibi daha birçok dünyaca ünlü söylence derlemelerine aşinayız. Bu makalede, Slav paganizminin bir parçası olan Bulgar mitolojisinin güncel yaşamdaki rolü üzerinde durulacaktır. Çalışma, Bulgar mitolojisinin, aralarında büyük dil farklılıkları olmasına rağmen, Türkiye dâhil Bulgaristan ile sınırı olan diğer ülkelerin mitolojileriyle benzerliklerini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Bulgar Mitolojisi, Bulgar Söylenceleri, Pagan Tanrılar, Mitolojik Kahramanlar.*

* Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Bulgar Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, e-posta: shaci@ankara.edu.tr.

ABSTRACT

Since the beginning of time, humankind has been looking for meaning in the inhabited world. What has not been understood by pure reasoning has been explained with the help of imagination through various symbols and means. The gaps caused by lack of knowledge and experience brought about man-created fictional stories, fairy tales, legends and of course, myths. Myths can be perceived as the humankind's creativity and capability to form, change, and destroy. The art of mythology has expanded and developed through oral narratives, resulting in the formation of more and various myths and genres of folklore, which have influenced entire cultures, traditions and religions, and contributed to the formation of the identity of countries and regions. We are all familiar with Greek, Roman and Japanese mythologies and many more world-famous collections of myths. This article aims to introduce the Bulgarian mythology and its characteristics, which are part of the Slavic paganism; and discuss the role of these myths as they played in past and are still playing in people's lives today.

Key Words: *Bulgarian Mythology, Bulgarian Myths, Pagan Gods, Mythological Heroes.*

Giriş

Mitoloji sözcüğü, Yunanca *mythos* “söylenen ya da duyulan söz” ve *logos* “söz, konuşma, düşünce” kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Mit sözcüğü efsane, söz, masal, gerçekte doğru olmayan bir anlatı için tercih edilen yaygın bir sözcüktür (Öztürk, 2016: 833-834). Mitoloji, söylencelerin ortaya çıkışını ve anlamını inceleyen bir bilim dalıdır ve tam Türkçe karşılığı “söylence bilimi”dir (Uzelli, 2015: 15).

Söylenceler; çok eski zamanlarda yaşamış insanların, tanrıların, kahramanların, yaratıkların ve perilerin hayatından bahseden hikâyelerdir. Bu hikâyeler genellikle sözlü olarak aktarılmıştır. Yazılı olmayan söylenceler genellikle arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkan eşyaların üstünde bulunan motiflerin yorumlanmasıyla anlaşılabilir veya pekiştirilmiştir. Söylenceler toplumların bir nevi aynasıdır, zira onlar aracılığıyla insanların dünyayı nasıl algıladığını ve yorumladığını yansıtır. Aynı zamanda söylenceler toplumsal kimliğin inşasının temelinde yer almaktadır.

TOBİDER

International Journal of Social Sciences
Volume 5/2 2021 Fall p. 153-172

Sigmund Freud, söylenceleri insanın bilinçaltındaki istek, korku ve güdülerin ifadesi olarak görür. Ünlü Alman yazar Goethe'nin kendi çağında *Dünya Edebiyatı (Weltliteratur)* diyerek edebiyat yapıtlarının birleştirilme düşüncesi gibi, Freud da tüm söylencelere ulus, coğrafya ayırt etmeden tek bir araştırma penceresinden, aynı psikolojik süreçte olan insanın yaratımı olarak bakar (Uzelli, 2015: 13). Günümüzde ise mitoloji, Hint, Çin, Yunan, Roma, Slav ve Türk mitolojisi gibi ulusal düzlemde incelenmektedir. Fakat Goethe'nin dünya edebiyatı penceresinden söylenceleri incelediğimizde birçok ulusun söylencelerinde aynı kahramanlar, tanrılar ve yaratıklar olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla söylenceleri tek bir ulusa atfetmek veya tek bir ulusun düşünce yapısını ortaya koyduğunu varsaymak yanlış olur.

Bulgarların kökenini, masallarını, türkülerini ve edebiyatını anlamanın en doğru yolu mitolojiyi incelemekten geçmektedir. Bulgar mitolojisinde ve diğer Slav mitolojilerinde benzer ögeler olduğu görülmektedir. Traklar, Proto-Bulgarlar ve Slavlar iç içe geçmiş kültürlerle sahiptir. Dolayısıyla Bulgar mitolojisini Slav mitolojisinden ayırmak oldukça güçtür. Aynı zamanda Antik Yunan mitolojisinin ve Hıristiyanlığın Bulgar mitolojisine etkisi ve katkısı büyüktür. Antik Yunan söylencelerinin aksine, Slav söylencelerinin birçoğunun yazı ile kayıt altına alınmadığından günümüze ulaşmadığı düşünülmektedir. Bugünkü Bulgar topraklarında yaşamış olan boylar ve halklardan ilk kez Yunan mitolojisinde epik yazı biçimlerinde söz edilmiştir ve bu kaynaklar sayesinde Yunanlılar ile Traklar arasındaki ilişkiler hakkında önemli bilgilere ulaşmaktayız (Todorov, 1979: 10).

Bulgarlarda yazı, Hıristiyanlığın kabulü ve Kiril ve Metodiy'in 9. yüzyılın ortalarında Glagolitsa¹ isimli alfabeyi oluşturması ve Bulgarlara vermesi ile ortaya çıkar. Alfabeyle sahip olmalarına rağmen ilk Bulgarca yazılı kaynaklar 18. yüzyıla aittir (Dinekov, 1978: 114). Bulgar edebiyatı ve mitoloji çalışmaları 19. yüzyılda şekillenmeye başlamıştır. Avrupa'nın en eski ülkelerinden biri olmasına rağmen Bulgaristan'ın bu alandaki çalışmaları geç döneme aittir. Diğer Slav ülkelerinde olduğu gibi Bulgar söylencelerinin de en önemli özelliği sözlü gelenekle aktarılmış olmalarıdır (Uzelli, 2015: 2).

¹ Bulgar dilinde yazımı "Глаголица"dır.

Bulgar mitolojisini yazılı olarak derleyen ve kitap olarak 1891 yılında bastırılan etnograf Dimitir Marinov olmuştur. Marinov bu eseriyle, yaşayan sözlü mitolojik inanışları ve batıl inançları betimlemiştir (Yordanova, 2005). Bu eser, dilbilgisi ve yazım hataları sebebiyle birçok bilim insanının eleştirisine maruz kalmış olsa da bu alan için oldukça önemli bir eserdir. Bulgar halk kültürünü ve dünyaya bakış açısını anlamak için Bulgar mitolojisinin fikirlerini ve imgelerini derinlemesine araştırmak gerekir. Çünkü söylenceler, sosyal açıdan derin anlamlar içerir ve bireyin, toplum ve çevreyle olan ilişkisinin daha uyumlu olmasını sağlarlar. Söylenceler bir yandan evrene ve sosyal düzene ilişkin açıklamalar içerirken diğer yandan ilginç ve açıklanamayan bazı olayları anlamlandırarak insanlarda yeni bakış açıları yaratır. Bazen öykü olarak karşımıza çıkan bu bakış açıları, düzeni sağlamak için de kullanılırdı. Bu amaçla tanrı adına bazı ritüeller ve törenler düzenlenirdi.

Mitolojide büyümlü varlıkların olması bazı garip, olağanüstü olayları ve belli kişilerin farklı davranışlarını açıklar. Hıristiyanlık öncesinde Bulgarlar, dünyanın belli kanunlara ve geleneklere dayalı bir sistem olduğunu inanır, bazı felaketlerden korkarlar ve kendilerini korumak için çeşitli ritüeller gerçekleştirirlerdi. Bulgaristan, etrafındaki toplumlardan kültürel açıdan etkilenmiş ve yabancı birçok mitolojik unsuru kendi alanına katmıştır. Kısacası Bulgarların diğer Slav ülkelerinden ve Yunan mitolojisinden etkilendiği söylemek yanlış olmayacaktır.

Slav halkları Batı, Doğu ve Güney Slavları olarak üçe ayrılmış olsalar da mitolojinin onları birçok noktada birleştirdiği görülür. Gönül Uzelli, Slav mitolojisini Yaratılış, Pagan Tanrılar, Doğa Olayları ve Mitleri, Efsaneleşmiş Varlıklar, Doğa, Mekân Cinleri ve Perileri, Doğaüstü Varlıklar, Efsaneleşmiş Tarihsel Kahramanlar, Kişileştirilmiş Soyut Kavramlar, Öteki Dünya ve Kötü Güçlere Sahip Varlıklar başlıkları altında incelemiştir (Uzelli, 2015:14). Bu bağlamda, “Bulgar Mitolojisi” çalışmamızda biz de literatürde en çok ya da en çok anlatılan söylenceleri, tanrıları, perileri, ruhları ve kahramanları bir araya araştırıp inceleyeceğiz.

Pagan Tanrılar

Antik çağlardan başlayarak din, ulusların yaşamlarında çok önemli yer tutar. Paganizm doğa varlıklarının tanrılaştırılması olarak açıklanabilir ve çok tanrıcılık anlamını taşır.² İnsanlar, tanrılarına saygı göstermek amacıyla çeşitli heykeller yapmış veya onları çeşitli eşyalara çizmiş veya nakşetmiştir. Tanrıların suretleri genellikle insana veya hayvana benzer görünümündedir. Pagan tanrıların isimleri tesadüfi değildir ve çok derin anlamlar içerir. Trak pagan tanrı isimlerinin bazılarının anlamları etimolojik olarak kolayca anlaşılabilir.³ Bazı tanrı isimleri ise yabancı kökenlidir ve eski Slavca veya Bulgarca ile ilişkilendirmek mümkün değildir.

Traklar, dünyanın yaratılışı ile ilgili Ana/Anne tanrıçaya inanırlar. Bu inanişe göre ana tanrıça Hermafrodit'tir⁴ ve güneşi doğurur. Güneş gündüzleri yeryüzünü aydınlatırken Apolon ismiyle anılır. Gece toprağın altında saklandığında ise Dionysos olarak adlandırılır. Güneş aslında iki karaktere sahip bir tanrıdır; aydınlığı ve karanlığı, yaşamı ve ölümü birleştirir. Ana Tanrıça'nın oğlu her yıl ölür ve tekrar dirilir. İlk başlarda Traklar karanlık güçlere ve Dionysos'a daha çok itibar ederler. Dionysos adına genellikle boğa ve at kurban ederler (Lalev, 2012:8). Traklar her yıl ilkbahar mevsiminin erken döneminde Dionysos'un dirilişini kutlarlar. Onun dirilişi ile birlikte doğa yeni bir hayat için uyanır. İnsanlar bu zamanlarda şarap içer ve üzüm bağlarını budarlar. Bu gelenek günümüzde Bulgaristan'da Trifon Zarezan ismiyle kutlanır (Lalev, 2012:18).

Tanrı Heros Traklardan Bulgar mitolojisine miras kalmıştır. Bulgarların Heros'a karşı tutumları önemlidir. Heros, Bulgaristan'da "Trak Süvarisi" (Тракийски конник) olarak adlandırılmaktadır. Bulgaristan'da Letnitsa ve Lovesh kazılarında keşfedilen Roma

²Paganus, İtalya kırsalının en küçük yerleşim birimi olan *pagus*'ta 'oturan kimse' sözcüğünden gelmekte olup 'çoktanrı' anlamında kullanılır.

³Örneğin Balis, Trakların ışık tanrısıdır ve Slavcadaki beyaz (бял, бел) sözcüğünden türemiştir. Aynı zamanda Bulgaristan'da bu tanrı ismiyle ilişkili Beliş, Belan, Beley gibi isimler kullanılmaktadır.

⁴"Hermafrodit kelimesi Yunan mitolojisindeki Haberleşme Tanrısı Hermes ile Güzellik tanrıçası olan Afrodit'in adlarından gelmektedir. Söylenceye göre Afrodit ile Hermes'in bir oğulları olur. Adını Hermafrodit koyarlar. Hermafrodit o kadar güzeldir ki bir su perisinin dikkatini çekmiştir. Peri kız, sürekli ona yakınlaşmak için uğraşır ama Hermafrodit'in nazı ile karşılaşır. Bir türlü yüz bulamayan peri kız, Hermafrodit gölde yüzerken birdenbire karşısına çıkar ve sıkı bir şekilde ona sarılır. Tanrılara onları birbirlerinden ayırmalarını için yalvarır. Sonunda dileği kabul olur ve ikisi de aynı vücutta can bulurlar. Böylece ortaya çift cinsiyetli bir insan çıkar. Elbette bu işin zan kısmı. Bilim bile bazen kavramlarını söylencelerden, gerçek dışı olaylardan almaktadır." Daha fazla bilgi için bkz: <https://www.fehmiuyar.net/chapter/hz-isa-nin-annesi-meryem-nasil-hamile-kaldi.html> (Erişim tarihi: 10.01.2021)

dönemi öncesine ait kalıntılarda Heros'a benzer figürlere rastlanmıştır. Traklar için Heros, bereket, bolluk, sağlık ve kurtuluşun sembolüdür. Roma İmparatorluğu döneminde (1-3. yy) ise Trakların birçok tapınağında bu sembol yer almakta ve avcı şeklinde resmedilmektedir (Çureşki, 2001:75-92).

Resim 1. Bulgar Ulusal Müzesi - Sofya. Trak Süvarisi – Tanrı Heros.

Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda, Madadara kasabası yakınlarında bulunan, Han Omurtag (814-831) tarafından babası Krum Han adına yaptırılan Madara *Süvarisi* kabartması da Heros'a benzetilmektedir. Madara Süvarisi 80 metre yüksekliğinde ve 40 metrekarelik bir alanda bir kayanın üzerinde yapılmıştır. Han Omurtag'ın, Heros'a benzeyen bu süvari figürünü Trak inanışlarından yola çıkarak yaptırdığı düşünülebilir. Bu süvari Heros'a benzetilmektedir ve Trakların inanışlarından yola çıkarak Han Omurtag onu süvari şeklinde yaptırmış olabilir. Bazı önemli Trak Tanrılarının isimleri aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

<i>Adı</i>	<i>Bulgar Dilinde Söylenişi</i>	<i>Tanımı</i>
Azdul	<i>Аздул (Асдул, Ездул)</i>	Süvari Tanrısı
Ares	<i>Арес</i>	Savaş Tanrısı
Balis	<i>Балис,</i>	Işık Tanrısı
Darzala	<i>Дарзала</i>	Bereket ve Zenginlik Tanrısı
Bendis	<i>Вендис</i>	Birbirine karşı sevgi besleyen kişileri birleştiren Tanrı
Vitu	<i>Виту</i>	Yaşam Tanrısı
Permerul	<i>Пурмерул</i>	Baklagiller Tanrısı
Pleistor	<i>Плеистор</i>	Işık Tanrısı
Perkun	<i>Перкун</i>	Şimşek Tanrısı
Heros	<i>Херос</i>	Avcılık Tanrısı
Zoura	<i>Зоура</i>	Işık Tanrısı
Zumudros	<i>Зумудрос</i>	Sağlık durumunu iyileştiren Tanrı
Zelanos	<i>Зеланос</i>	Şarap Tanrıçası

Tablo 1. Trakların Geleneksel Tanrı(ça)ları.

Mekân Cinleri/Ruhları ve Periler

Slav halklarının inanışlarına göre çok eski zamanlardan beri kötü ruhlar ve periler insanların yaşamlarında önemli yer tutar. Bu varlıklar genellikle iyiliğin kötülükle ve kötülüğün de iyilikle savaştığı söylencelerle iç içe geçmiş olarak anlatılmaktadır. Bu varlıklara ait suretler; yılan, kurt, ejderha gibi doğaüstü mitolojik varlıklar ve hayvan ile insan karışımı yaratıklardan oluşmaktadır. İnsanların kötü ruhlara ve perilere olan inanışları günümüzde de sürmektedir. Bu mitolojik varlıklardan yola çıkarak günümüzde birçok film çekilmiştir ve insanlar eskiden olduğu gibi bugün de bu yaratıklardan korkmaktadır. Terkedilmiş olan evlerde perilerin yaşadığı ve bu tarz evlerde insanların başına gelen çeşitli durumlar anlatılır. Kötü veya iyi ruhlar ev, hamam, ambar, su, ova, orman gibi yerlerde

TOBİDER

yaşarlar ve genellikle gece yarısı ortaya çıkarlar. Ruhlar, periler ve Pagan Tanrılara atfedilmiş özellikler farklıdır. Tanrı'lar yüce bir güce sahiptir ve yaşamı, ölümü, aşkı, evliliği, doğumu, depremleri, yağmurları, fırtınaları, ışığı, karanlığı, sıcaklığı, soğuğu yönetenlerdir. Ruhlar ve periler ise insanlara iyilik veya kötülük eden yaratıklardır. Tanrılar dini inançların ve ibadetin sembolü iken, ruhlar ve diğer doğaüstü varlıklar sadece mitoloji ve batıl inançların ürünüdür.

Orman Perisi (Samodiva): *Samodiva* sözcüğünün etimolojik anlamına baktığımızda “samo” yalnız, tek başına anlamını taşır. “Diva” sözcüğü ise Bulgarca'da yabancı, tek başına yetişen ot veya bitki anlamındadır. Bulgar mitolojisinde ve folklorunda çok yaygın bahsedilen, insan görünümüne büyüleyici özelliğe sahip orman perileri bulunmaktadır. Sadece Güney Slav halklarının folklor ve mitolojisine özgü olan orman perilerini araştıran bilim insanları, bu varlıkların kökeni konusunda Trakların mitolojisine ait Nemfler'e ve Orfeus'a benzer bulgulara ulaşırlar (Uzelli, 2015: 128).

Resim 2. Anonim. Orman Perileri.

Orman perileri her akşam ormanın sık ve ulaşılması güç bölgelerinde, hep aynı çayırdaki toplanırlar. Orada çıplak ayaklarla büyü bir halay çekerler, bembeyaz giysileriyle. Elbiselerinin beyaz renkte olmasının sebebi ise tanrıya duydukları saygının bir göstergesidir. Orman perilerinin insanlara kötücül yaklaştıkları ve yanlarına gelen kişilere zarar veren varlıklar oldukları da düşünülür. Fakat hasta olan biri cesaretini toplayıp onların yanına

giderse eğer orman perileri ona iyi davranırlar. Bulgar halk edebiyatında bu tarz varlıklara ilişkin anlatılara sıkça rastlanır. Bunlar genellikle Magda, Dena, Gura, Dimna isimleriyle anılırlar. Başka bir inanışa göre ise orman perileri müziği çok sevdiklerinden sıklıkla iyi kaval çalan çobanları kaçırlar ve onlardan kendilerine şarkı söylemesini isterler.

Denizkızı (Rusalka): Farklı mitolojilerde ve kültürlerde denizkızları birbirine çok yakın şekillerde betimlenmiştir. Bazen dış görünüş olarak su perilerine (nemfler) benzetilirler. Denizkızları popüler kültürde çok yaygın yer bulmuş varlıklar arasında olup birçok edebiyat anlatılarına ve filmlere konu edilegelmektedir. *Bin Bir Gece Masalları*'ndaki birçok öyküde de denizkızına rastlanır. Almanya'da Ren Nehri'nde bulunan Lorelei adlı bir kayalık da denizkızı ya da su perisi efsanesine dayanmaktadır. Ayrıca Çek besteci Antonín Dvořák'ın peri masallarından uyarladığı *Rusalka* isimli üç perdelik operası bulunmaktadır.

Resim 3. Anonim. Denizkızı.

Slav mitolojisinde denizkızları uzun saçlı, balık kuyruklu, suda yaşayan, şarkıları ve müziği seven güzel genç kızlardır. Genellikle nehir ve göllerin kenarında oturan denizkızlarının saçlarını kestirmesi durumunda sellere sebep olduklarına inanılır. Yine eğer derileri kurursa da öldüklerine inanılır. Bulgarlar, Hz. İsa'nın göğe yükselişinin 40. gününün (Spasovden) gecesinde denizkızlarının tarlalara verimli olması için çiy taneleri serptiklerine inanırlar. Bu çiyin iyileştirici bir gücü bulunur, bu nedenle insanlar sabah erkenden çıkarlar ve çimenlerde yuvarlanırlar. Hatta bu çiy tanesinin denizkızı hastalığını iyileştirdiğine de inanırlar. Denizkızlarının süslendiği *girit* çiçeği, bu hastalığa iyi gelmektedir. Bu çiçeğin

açma süresi çok kısadır ve ormanın gizli, saklı çayırlarında yetişir. Girit çiçeğinin açtığı gece deniz kızları çiçekleri toplar, onlarla kendilerini süslerler, böylelikle de bu hastalığa yakalanan insanlar onlar sayesinde iyileşirler.

Karakoncul (veya karakonco): Doğu Slav ülkelerinde ve Yunanistan'ın mitolojik geleneğiyle bağlantılı bir karakterdir. Yunanistan'da *kalikantzaros* veya *pagano* olarak adlandırılır. Karakoncul sözcüğü Türkçedeki “kara” ve etimolojisi bilinmeyen “koncul” sözcüklerinden oluşmaktadır. Türk asıllı Bulgaristan yazarı Hasan Efraimov, “koncul”un Türkçedeki “konucu”dan geldiğini iddia etmektedir⁵. Karakoncul, mitolojik söylencelerde kıllı, büyük kafalı, kuyruklu ve boynuzlu olarak betimlenir. Bazı söylencelerde de tek gözlü ve tek ayaklı olduğundan söz edilir. Bulgar mitolojisinde bu kötü ruhlu yaratık Hıristiyanların “kötü günler” (İsa'nın vaftiz edildiği 24 Aralık ile 6 Ocak arasındaki günler) olarak adlandırdığı zamanda ortaya çıkar. Bu yüzden ocak ayı “karakoncul ayı” olarak bilinir. Yaşam alanı olarak mağaralar, nehirler, terk edilmiş su değirmenleri ve sarmaşıkların bittiği yerleri seçer. Bir diğer inanışa göre ise tılsımlarda olduğu gibi karanlık olan tavan katları ve ulaşılması zor olan yerlerde yaşarlar. Karakoncul yolcuları kandırıp kaçıtır ve kurbanlarını yüksek kayalık yerlerden aşağı atar veya derin su kuyularında onları boğar. Fakat sadece havanın karanlık olduğu zamanlarda insanlara kötülük yapmaktadırlar. Horozların ötmesiyle de hemen kaybolduğu söylenir.

Resim 4. Anonim. Karakoncul.

⁵ Daha fazla bilgi için bkz.: <https://www.zarata.info/какво-означава-думата-караконджул/>, Efraimov, H., (2016). Dervişki karakoncul. Silistra: Bilgarska proza.

Efraimov'un anlattığına göre büyükannesi hep “kara koncu” dermiş ve bir şeyi yapmadığında ya da yaptığında Karakoncul ile tehdit edilirmiş. Efraimov “konucu” anlamı üzerinden karakonculu, uçan ve bir yere konan, yukarıdan saldıran bir varlık olarak tanımlar. Deniz Karakut'un hazırladığı “Türk Söylence Sözlüğü” başlıklı eserde ise Karakoncul söylencesi için daha farklı bir açıklama yer almaktadır. Ona göre “Zemheride (kışın en soğuk zamanı) sokaklarda dolaşır, rastladığı kimselere “Nereden geliyorsun, Nereye gidiyorsun? gibi sorular sorar. Verilecek yanıtların içinde mutlaka “kara” kelimesi olmalıdır (Karasu'dan geliyorum, Karakışla'ya gidiyorum gibi). Böyle yapılmadığında Karakoncolos elindeki kocaman bir tarakla vurarak karşısındaki insanı yaralar. Ondan korunmak için kış günleri evlerdeki taraklar ortada bırakılmaz, saklanır.” (Karakut, 2011: 120). Deniz Karakut aynı zamanda Karakoncol'un Congolos (kayıp Cini) ile benzerlik gösterdiğini de belirtmektedir.

Baba Yaga: Slav mitolojisinde en sık rastlanan ve en garip mitolojik kahramanlardandır. Birçok Slav ülkesinde Baba Yaga ile ilgili öyküler karşımıza çıkmaktadır. “Baba” sözcüğü nine, “yaga” ise Slav dillerinde kâbus ve tehlike anlamındadır (Uzelli, 2015: 141). Güney Slav ülkelerinde daha çok Baba Roga isimlendirilmesi kullanılır (Sırbistan, Hırvatistan, Bosna ve Makedonya). Slovence de ise tersi Yaga Baba şeklinde kullanılır (Stojkovska, 2004: 32). Baba Yaga yaşlı, beyaz saçlı ve büyü yapan bir kadındır. Bir söylenceye göre onun görünmez hizmetçileri vardır. Mitolojik kahramanlardan farklı olarak Baba Yaga büyü yapabilen normal bir kadın olarak tasvir edilir. Slav mitolojisine göre insanları yer, çocukları kaçıır, büyü yapar, tıpkı bir kuş gibi süpürgesinin üstünde uçar ve tavuk ayakları şeklindeki sütunlar üzerine kurulu bir kulübede yaşar. Çocuklar genellikle Baba Yaga ile korkutulur. Çocuklara, Baba Yaga'nın büyük bir çuvalla gelip onları götüreceği söylenir. Rus mitolojisine göre, Baba Yaga gökyüzünde bir havanın içinde yolculuk eder ve kürek yerine süpürgesini kullanır. Bazı söylencelerde ise evinin kapısının sihirli sözcükleri söylemeden açılmadığı anlatılır. Bulgar mitolojisinde ise kötü büyüler ile ilişkilendirilir. Küçük çocuklar kendilerini büyük bir kazanda pişirip yiyebiliyor olmasından dolayı ondan korkarken yetişkinler ise onun büyü ve sihirlerinden korkar.

Resim 5. Viktor Vasnetsov. Baba Yaga.

İtalya’da bu karakterin karşılığı ise Befana’dır. Fakat İtalyan mitolojisinde Befana kötü bir karakter değildir. 6 Ocak gecesinde bacalardan iyi çocuklara içinde şekerler bulunan çoraplar bıraktığına, kötü çocuklara ise içine kor⁶ doldurulmuş çoraplar bıraktığına inanılır. Slav edebiyatı ve mitolojisindeki anlatılarda Baba Yaga karakterine sıkça rastlanır.

Baba Marta: Baba Marta Bulgar mitolojisinde önemli bir karakterdir. Halk inanışlarında onunla ilgili bilgilere, atasözlerinde ve masallarda rastlıyoruz. Bulgar Mitolojisinde Ocak, Şubat ve Mart ayı kişileştirilmiş aylardır. Ocak ve Şubat sert karakterleriyle Golyam Seçko ve Malık Seçko olarak adlandırılmış. Mart ayı ise onların kız kardeşi olan Baba Marta’dır. Onlardan farklı olarak Baba Marta güleç yüzlüdür, ancak bazen iyi bazen de kötü olabilmektedir. Günümüzde insanlar her yıl 1 Mart’ta Baba Marta’nın gelişini kutlamak için kırmızı ve beyaz iplerden yapılmış bileklik veya farklı şekillerde süslenirler. Bu bileklikler (şekiller) “martenitsa” olarak adlandırılır. Kırmızı ve beyaz iplikler bereketi ve sağlığı simgelemektedir. Bulgaristan’da Şubat ayında Baba Marta için hazırlıklar başlar ve her yerde “marteniçka/martenitsa/marteniçki/martenitsi”⁷ satmaya başlarlar.

⁶ İyice yanarak ateş durumuna gelmiş kömür veya odun parçası (TDK Sözlük, ET).

⁷Marteniçka (мартеничка) ve martenitsa (мартеница) tekil, marteniçki (мартенички) ve martenitsi (мартеници) ise çoğul halleridir.

Resim 4. Anonim. Martenitsi.

Martenitsa'larla ilgili Bulgaristan'ın farklı bölgelerinde çeşitli inanışlar vardır. Bu inanışlardan birisi martenitsa'yı takarken bir dilek dilenir ve leylek görene kadar çıkartılmaz. Leylek görüldüğünde ise meyve veren ve çiçek açmış bir ağaca asılır ve böylece dilek gerçekleşir. Aynı zamanda bereket için ağaçları bu ipliklerle süslerler. Bayram havasında kutlanan Baba Marta geleneği Bulgaristan dışında Arnavutluk, Moldova, Romanya, Makedonya, Sırbistan ve Yunanistan'ın bir kısmında hala sürdürülür. Martenitsa takmak, günümüzde Bulgarlar arasında çok popüler ve yaygın bir alışkanlıktır.

Kukeri

Bulgaristan'da her yeni yılbaşında (Miladi takvimine göre) ve Ocak sonunda "sirni zagovezni" (Sirnitsa veya af günü olarak da adlandırılır) Kuker Oyunları (Kukerski igri) olarak anılan ritüeller düzenlenir. Bir çeşit festival havasında geçen bu adetin amacı maskeler ve çanlarla süslenenek kıştan kalan kötü ruhları kovmaktır. Kukeri'ler, Bulgaristan'ın farklı bölgelerinde birçok isimle anılırlar. Bunlardan bazıları "çaüşi, babugeri, stançinari, dervişi, surati, köpek bey, camalar vb."dir (Yankova, 2017:23). Kukeri'nin kelime anlamı konusunda Bulgar halk bilimcileri hemfikir değildir. Mihail Arnaudov'a göre "kuker" sözcüğü "kukla" (oyuncak bebek) sözcüğünden türemiş ve kuker olan kişinin kıyafetine atıfta bulunularak bu ad verilmiştir (Arnaudov, 1996: 55). Çok eski olan Kuker Oyunları geleneğinin Traklardan kaldığına inanılır⁸. Birçok araştırmacı, Kukeri

⁸ Daha fazla bilgi için bkz.: Venedikov, İ. (1983). Mednoto gumno na prabilgarite. Sofya: Nauka i izkustvo.

ritüellerinde Yunan ve Trak tanrısı Dionysos için yapılan dini tören izlerine rastlamaktadır (Fol, 1999: 6). Kostümlerin şekli yöreden yöreye farklılık gösterir.

Resim 5. Bulgar Devlet Televizyonu. Kukeri.

Sadece erkekler (genellikle de bekar olanlar) Kuker olabilir ve bunun için özel hazırlanmış korkutucu kıyafetler giyerler. Bellerindeki kemere çanlar bağlarlar ve kapı kapı dolaşarak tüm halkı ziyaret ederler. İnsanlara sağlık, bereket, kısmet dilerler ve bunun karşılığında insanlar da onlara (un, fasulye, meyveler vb.) çeşitli hediyeler verirler. Kukerilerin kullandığı maskelere genellikle tahta üzerinde çeşitli iplikler ve kumaşlar yapıştırılarak daha korkunç görünmeleri sağlanır (Yankova, 2017: 25). Kukeriler genellikle bir hayvanı temsil eder ve mutlaka bir boynuz da takarlar. Kukeri Oyunu geleneği çok eskidir ve Bulgaristan için bir simge haline gelmiştir. Bulgaristan’da olduğu gibi başka Avrupa ülkelerinde de benzer maskeli karnavallar düzenlenir ve bunlardan bazıları Kukerilere çok benzemektedir.⁹

⁹ Örneğin; Macaristan’da “Busójárás”, İsviçre’de “Tschägättä” ve Slovenya’da “Kurentovanje” maskeli ritüeller ve kutlamalar Kukeri geleneğine oldukça benzemektedir.

Mitolojik Kahramanlar

Cesaret ve yiğitlikten dünyanın her yerinde övgü ile söz edilir. Cesaret gösteren ve üstün başarıları olan kahramanlar tarih boyunca dilden dile anlatılmış ve zamanla destanlara dönüşmüştür. Her milletin ve toplumun farklı kahraman ve destanları vardır. Bazı kahramanlar benzer özellikler gösterse de bunlar kültürden kültüre farklı hikâyeler ile bezenmişlerdir. Mitolojik kahramanlar ile ilgili bilgiler çeşitli halk masalları ve türkülerde karşımıza çıkmaktadır. Bulgar mitolojisinde iyilik yapan kahramanlar arasında Krali Marko, Yunak Hrabro, Dan-Bogdan ve Dobri Dobir'dan söz edilir. Kötülük yapan kahramanlar olarak ise Vida Samovila, Çuma Moriya, Zmey Goryanin ve Marko Kupets yer alır.¹⁰ Bu kahramanlar dışında bazı voyvodalar¹¹ için de söylenceler bulunmaktadır.

Krali Marko

Krali Marko Bulgar mitolojisinde önemli yer tutan ve gerçekte yaşamış olan tarihi bir kahramandır. Adı geçen kahraman aslında birçok söylenceye konu olmuş Sırp bir hükümdardır. Diğer isimleri Marko Kralaveti, Marko Kraleviç ve Krale Marko'dur. "Krali" sözcüğü kral anlamına gelmektedir ve Krali Marko¹² Sırbistan'ın Vukaşin Mrnyavçeviç (Sırpçası: Вукашин Мрњавчевић) isimli hükümdarının oğludur. Krali Marko ile ilgili söylenceler Arnavut, Makedon, Sırp, Romen ve Bulgar mitolojisinde yer almaktadır. Güney Slav ırklarının ulusal kahramanı olarak sayılan Krali Marko'nun soyu ile ilgili tartışmalar devam etmektedir.¹³ Fakat kaynaklarda genellikle Sırp olarak verilir.¹⁴

¹⁰ Daha fazla bilgi için bkz.: Kaloyanov, A. (1979). *Bilgarski mitove*. Sofya: Narodna mladej.

¹¹ Voyvoda kelime anlamı itibariyle TDK'ya göre "Osmanlıların Eflak ve Boğdan beylerine verdikleri unvan"dır. Fakat Osmanlı İmparatorluğu döneminde Bulgaristan'da bu kelimenin anlamı değişmiş ve Osmanlı'ya karşı bağımsızlık için mücadele eden kişiler için kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı'ya karşı mücadele eden haydutlara önderlik eden kimseler için de kullanılmaktadır (bkz.: <https://rechnik.chitanka.info/w/войвода>). Voyvodalardan örnek olarak Çavdar Voyvoda, Zlati Voyvoda, Petko Kiryaka – Rodopski Voyvoda ve Rumena Voyvoda sayılabilir (Lalev, 2005: 157).

¹² Sırpçada Marko Mrnyavçeviç (Марко Мрњавчевић) ve Marko Kraleviç (Марко Краљевић) olarak adlandırılmaktadır.

¹³ Mavro Orbini XVI yılın sonlarına doğru yazdığı Slavların Krallığı (Tsarstvoto na slavyanite) isimli kitabında Krali Marko'nun Sırp kralı olduğunu ifade etmektedir (Yankov, 2012). Kosta Tsınuşanov'a göre ise bazı Sırp türkülerinde Bulgar Kralı olarak anıldığını ifade etmekte ve bir türküyü paylaşmıştır (Tsınuşanov, 1978:37).

¹⁴ Petır Çolov'un makalesinde Krali Marko'nun soyu detaylı olarak ele alınmıştır ve genel görüşün aksine kahramanımız Bulgar soylu olarak gösterilmiş ve çalışmasında bu durumu kanıtlamaya çalışmıştır. [Bkz.: Çolov, P., (1991). Rodit na Krali Marko. *Makedonski Pregled*. XIV (4)., s. 128-137].

Resim 6. Marko Manastırı¹⁵. Krali Marko.

Vukaşin, XIV. yüzyılda kral olduktan sonra Osmanlılarla Çirmen Muharebesi'nde çarpışır ve 26 Eylül 1371 yılında hayatını kaybeder (Matanov, 2006:118). Savaş sırasında Krali Marko babasıyla birlikte değildir ve bu sayede hayatta kalır. Osmanlı Devleti Marko'nun günümüz Kuzey Makedonya'da ve merkezi Pirlepe olan bölgede hükümdarlığına devam etmesine izin verir. Krali Marko hayatta kalmasına karşın vasal¹⁶ konumuna düşmüştür. Babasının ölümünden sonra hükmettiği topraklar epey azalmıştır. Osmanlı Devleti Rovine Muharabesi'nde Eflak Prensiği ile savaşıyor ve Krali Marko Osmanlı'nın yanında yer alır. Mirço Voyvoda ile savaşıyor 1395 yılında hayatını kaybeder (Matanov, 2006:119).

Krali Marko ile ilgili ilginç olan kısım, Osmanlı Devleti'nin vasalı olmasına ve hükümdar olarak büyük üstünlük göstermemesine rağmen söylencelerde çok güçlü ve olağanüstü güçlere sahip olarak karşımıza çıkmasıdır. Onunla ilgili söylencelerde orman

¹⁵ Bu fresk Üsküp'e yakın olan Markovska Sushitsa köyündeki Marko Manastırı'nda günümüze kadar korunmuştur. Aynı duvarda Vukaşin'in freski de bulunmaktadır.

¹⁶ Avrupa'da Ortaçağ derebeylerinin maddi ve manevi esareti altında bulunan kimse. Krali Marko vasal olduktan sonra Osmanlı Devleti'ne vergi ödeme ve askeri yardım yapmakla yükümlüdür.

perileri, su perileri, yılanlar ile savaştığı veya bazı perilerle dostluk kurduğu anlatılır. Krali Marko söylencelerde tarihsel kimliğini kaybederek mitolojik unsurlarla süslenmeye başlanmıştır. Diğer yandan kahramanımız gerçekte Türklerin yanında savaşmaktadır fakat birçok Bulgar türküsünde Osmanlı'ya karşı mücadele ettiğinden söz edilmektedir.¹⁷ Söylencelerde ve halk türkülerinde Krali Marko hep zafer kazanan bir kahraman olarak tasvir edilir. Krali Marko'nun atı ve kılıcı da doğaüstü özelliklere sahiptir. Kılıcı on iki defa katlanabilmektedir ve odunu tek seferde kestiği gibi taşı da kesebilmektedir¹⁸. Bulgar söylencelerinde Krali Marko ejderhanın oğlu olarak doğar ve onun sütünü içtiği için çok güçlü ve ölümsüzdür. Kahramanımızın bir dağdaki mağarada derin uykuda olduğuna ve savaş zamanı tekrar uyanacağına inanılır (Uzelli, 2015:248).

Sonuç Yerine

Bulgar Mitolojisi, ilgili toplumun yapısını, değer yargılarını dolayısıyla sosyo-kültürel yapısını yansıtması bakımından önemlidir. Bu bağlamda Bulgar masallarını, türkülerini ve edebiyatını anlamının en doğru yolu Bulgar mitolojisini incelemekten geçmektedir. Bulgar mitolojisi ve farklı toplumların mitolojik efsaneleri ile benzerlik gösterdiği gibi özellikle Slav mitolojisi ile de yakınlık göstermektedir. Traklar, Proto-Bulgarlar ve Slavlar iç içe geçmiş kültürlere sahiptir. Bu sebeple Bulgar mitolojisini Slav mitolojisinden ayırmak oldukça güçtür. Aynı zamanda Antik Yunan mitolojisinin ve Hıristiyanlığın Bulgar mitolojisine etkisi ve katkısının olduğu örneklerde açıkça görülmektedir. Antik Yunan söylencelerinin aksine, Slav söylencelerinin birçoğunun yazı ile kayıt altına alınmadığından günümüze ulaşmadığı düşünülmektedir. Bugünkü Bulgar topraklarında yaşamış olan boylar ve halklardan ilk kez Yunan mitolojisinde epik yazı biçimlerinde söz edildiği bilinmektedir. Bu kaynaklar sayesinde Yunanlılar ile Traklar arasındaki ilişkiler hakkında önemli bilgilere ulaşmaktayız.

¹⁷ Bu durumu aktaran "Marko Türk Yeniçerilerle Savaşmış" isimli halk türküsü örnek olarak verilebilir. (Halk türküsünün Bulgarca versiyonuna <https://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=228&WorkID=17636&Level=1> bu linkten ulaşılabilir.)

¹⁸ Krali Marko'nun atı ile ilişkisi ve kılıcın üstün özellikler için Plamen Boçkov'un "Bilinmeyen Kahraman" isimli kitabında detaylı ele alınmıştır.

Mitoloji sayesinde Bulgarlar bugüne kadar hayal güçleri ile kültürlerine zenginlik katmıştır. Bulgarların Hıristiyanlığı kabul etmelerine rağmen hala kültürel etkinliklerinde pagan mitolojisine rastlanıyor olması halkın geçmişinden beslenerek ilerlediğinin göstergesidir. Günümüzde de Bulgar mitolojisindeki öğeler yaşam tarzlarında ve sanat eserlerinde kullanılmaya devam etmektedir. Bulgar halkını, kültürünü ve dünya algısını anlayabilmek için söylenceler önemli bir kaynaktır. Söylenceler kültürel devamlılığın bir göstergesidir ve doğumdan ölüme, tanrılardan büyüye varlıklara kadar birçok konuda ışık tutmaya devam edecektir. Edebî değeri yüksek olan söylencelerin daha çok incelenmesi ve irdelenmesi gerektiği kanısındayız.

KAYNAKLAR

- Arnaudov, M. (1996). Bilgarski narodni praznitsi. Veliko Tırnovo: Knigoizdatelstvo Sirius 4.
- Boçkov, P. (1994). Nepoznatiyat yunak. Sofya: BAN.
- Çolov, P. (1991). Rodıt na Krali Marko. *Makedonski Pregled*. XIV (4). (128-137. ss.).
- Çureşki, S. (2010). *Trakiyskiyat bog Heros - unikalniyat bog na trakite*. Spisanie Vıtı, Sayı: 1, s. 75-77.
- Dinekov, P.,(1978). Mejdı folklorı i literaturata. Sofya: Bilgarski pisatel.
- Fol, A., (1999). Maska. Kraev, V., Bokova, İ. (vb.) *Maska i ritual* içinde (5-7. ss.). Sofia: NBU.
- Kaloyanov, A. (1979). Bilgarski mitove. Sofya: Narodna mladej.
- Karakut, D. (2011). Türk Söylence Sözlüğü (Açıklamalı Ansiklopedik Mitoloji Sözlüğü). Birinci Baskı, e-kitap. Türkiye.
- Lalev, Ts. (2012). Golyama kniga na bilgarskite mitove i legendi. Sofya: Pan.
- Lalev, Ts., Lozanova, K., (2005). Bilgarski predaniya i legendi. Sofya: Pan.
- Marinov, D. (1907). Kukovi ili kukeri. (İzvestiya na Narodniya etnografski muzej v Sofiya). Kn. 1. s. 26-36. Sofya.
- Marinov, D. (1891). Jiva starina. Etnografıçesko (folklorno) izuçavame na Vidinsko, Kulsko, Belogradçıško, Lomsko, Berkovsko, Oryahovsko i Vraçansko. (Vyarvaniyata ili sueveriyata na naroda). Ruse: Peçatnitsa Sv. Kiril i Metodiy.
- Matanov, H. (2006). *Krali Marko. Mejdı istoriçeskite realnosti i mitologiyata*. Anamneza N2. (115-122. ss.).
- Öztürk, Ö. (2016). Dünya Mitolojisi. Ankara: Nika Yayınevi. (833-834. ss).
- Stojkovska, G. (2004). Reçnik na yujnoslovenska mitologiya. Üsküp: İzdavachki tsentar Tri.
- Todorov, N. (1979). Bulgaristan Tarihi. İstanbul: Öncü Kitabevi.
- Tsırnuşanov, K. (1978). Srıbski i hırvatıski svidetelstva za bilgarskata narodnost v makedoniya. Blagoevgrad: Okrijen muzei Blagoevgrad.
- Uzelli, G. (2015). Slav Mitolojisi. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Venedikov, İ. (1983). Mednoto gumno na prabilgarite. Sofya: Nauka i izkustvo.

Yankov, D. (2012). Tsarstvoto na slavyanite - İstoriya ot Don Mavro Orbini ot Raguza Abat ot Mletkiya orden (Kitabın orijinali 1601 yılında İtalyanca olarak yazılmıştır). Sofya: İzd. Damyan Yankov.

Yankova, V. (2017). Maskaradıt: Nie i drugite. Şumen: Universitetsko izdatelstvo “Episkop Konstantin Preslavski”.

Yordanova, Y. (2005). Jitieto na etnografa (Prinos kim opoznavaneto na Dimitır Marinov). Linternet (<https://linternet.bg/publish5/iuiordanova/dmarinov.htm>).

İnternet ve Resim Kaynakları:

<http://sparotok.blog.bg/politika/2009/11/28/trakiiskite-bogove.444916> (Erişim tarihi: 12.01.2021).

<https://alist-bg.com/5-mitologichni-balgarski-sashtestva/> (Erişim tarihi: 12.01.2021).

http://www.thracians.net/index.php?option=com_content&task=view&id=411&Itemid=106 (Erişim tarihi: 10.01.2021).

<https://www.zarata.info/какво-означава-думата-караконджул/> (Erişim tarihi: 5.01.2021).

http://mythslegendsandmysticism.blogspot.com/2018/09/blog-post_72.html (Erişim tarihi: 15.01.2021).

https://swissartisans.com/?page_id=70 (Erişim tarihi: 20.01.2021).

<https://www.fehmiuyar.net/chapter/hz-isa-nin-annesi-meryem-nasil-hamile-kaldi.html> (Erişim tarihi: 10.01.2021).

<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 20.01.2021).